

ROBERT STALLAERTS – JEANNE LAURENS, Historical Dictionary of the Republic of Croatia, The Scarecrow Press, Inc. Metuchen, N.J., & London, 1995., 341 str.

»Historical Dictionary of the Republic of Croatia« (Povijesni rječnik Republike Hrvatske) Roberta Stallaerts i Jeanne Laurens, djelatnika Sveučilišta u Antwerpenu i bivših polaznika ekonomskih studija u Beogradu, pruža osnovne podatke o Hrvatskoj, odnosno o njezinim političkim, kulturnim i društvenim institucijama i javnim djelatnicima na engleskom jeziku.

Na početku knjige autori donose kronološki pregled hrvatske povijesti od rimskih vremena do početka 1995. godine (XVII–XLII). Osim pojedinih netočnih podataka – poput pripadnosti Slavonije Mađarskoj nakon Hrvatsko-mađarske nagodbe 1868. – pregled daje, u osnovi, točnu sliku o osnovnim političkim zbivanjima na području današnje Hrvatske. Detaljno su obradena politička i vojna zbivanja u bivšoj Jugoslaviji, te u Hrvatskoj i Bosni Hercegovini u razdoblju 1990.–1994.

U uvodu (1–17) autori su iznijeli osnovne podatke o političkoj i društvenoj povijesti Hrvatske do kraja XX. stoljeća, njezinu stanovništvu, površini i granicama. U rječniku (»The Dictionary«, 19–242), koji je središnji dio knjige, izneseni su abecednim redom osnovni podaci o hrvatskim političkim, društvenim, kulturnim i ekonomskim institucijama; hrvatskim političkim i kulturnim djelatnicima, uglavnom iz XIX. i XX. stoljeća, posebno iz njegove druge polovice; političarima i državniciima drugih naroda, koji su utjecali na događaje u Hrvatskoj; te o pojedinim regijama i gradovima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Najveći dio pojmova odnosi se na osobe i događaje iz razdoblja 1990.–1994. U izboru iz bibliografije (243–340) doneseni su radovi – knjige, rasprave, članci, bibliografije i dr. – uglavnom na engleskom jeziku, o hrvatskom društvu, kulturi, politici, povijesti, gospodarstvu i pravu.

Rječnik je pisan na temelju vrlo dobrog poznavanja povijesnih, kulturnih i političkih prilika u Hrvatskoj, posebno za najnovije doba, od vremena raspada socijalističke Jugoslavije (1990.–1994.). Budući da je knjiga pisana na engleskom predstavlja solidnu osnovu za upoznavanje, u drugim zemljama, osnovnih procesa i događaja u hrvatskoj najnovijoj povijesti, osobito uzroka rata, koji u Hrvatskoj traje od 1991. Autori se nisu, u uvodu i rječniku, upuštali u detaljnije analize i osobne interpretacije uzroka pojedinih događaja i djelovanja pojedinih osoba, već su nastojali pružiti osnovne podatke o njima. Rječnik je, na informativnoj razini, u potpunosti postigao svoju svrhu.

Tomislav Markus

Dva najnovija priloga istraživanju problematike stereotipa u Poljskoj – Dzieje Najnowsze (Najnovija povijest), Warszawa, PAN, Instytut Historii, nr 2, 1995. Stereotypes and Nations, ed. Teresa Walas, International Cultural Center, Cracow 1995., 325 str.

Časopis »Dzieje Najnowsze« je tromjesečnik posvećen povijesti XX. stoljeća što ga izdaje Povijesni institut Poljske akademije znanosti u Varšavi. To je jedan od najcjenjenijih

poljskih povijesnih časopisa. U posljednjem broju donosi referate sa znanstvenog skupa o nacionalnim stereotipima, koji je održan potkraj 1993. godine u Varšavi.

Ta je tema u posljednje vrijeme vrlo popularna u Poljskoj. U svezi s njome objavljuju se brojni članci i cijele knjige u kojima se analizira međusobno viđenje nacija, posebno onih koje žive u susjedstvu. Nažalost, još postoji velik nesklad između razvijenosti historiografskih istraživanja o odnosima Poljaka i Nijemaca i onih koja obrađuju odnose Poljaka s Rusima, Ukrajinčima i Bjelorusima. Potonja su na znatno nižem stupnju, a razlog takva stanja je jasan – dugo se vremena na taj problem nastojalo gledati kao na odnose Poljaka s građanima Sovjetskog Saveza zanemarujući bitne nacionalne razlike. Nisu dovoljno dobro obrađeni ni poljski odnosi sa Slovacima, koji su stajali u drugom planu u odnosu na Čehe. Lako se može zapaziti da samo u slučaju Slovaka nema predrasuda i negativnih stereotipa, suprotno – dominiraju simpatije. Razlog je tome vjerojatno u kasnom samoopredjeljenju Slovaka kao nacije, te u nepostojanju nikakvih međusobnih političkih sukoba.

Doprinos razvitku istraživanja problema nacionalnih stereotipa bio je cilj znanstvenog skupa održanog u Povijesnom institutu Poljske akademije znanosti. Kako je naglašeno u samom naslovu tog skupa – »Polska i sąsiedzi. Jak się widzieliśmy w XX wieku« (»Poljska i susjedi. Kako smo se vidjeli u XX. stoljeću«) glavni je interes bio upućen na odnose Poljaka sa susjednim nacijama u XX. stoljeću. Namjera inicijatora skupa prof. Czesława Madajczyka bila je konfrontacija rezultata istraživanja poljskih znanstvenika sa spoznajama znanstvenika susjednih nacija. Nažalost, njegov poziv nije našao odgovor u Slovačkoj i Litvi. Tražeći razlog takvoj situaciji, prof. Madajczyk u predgovoru tematskog bloka časopisa pretpostavlja da je vjerojatni razlog odsutnosti predstavnika slovačke strane na skupu upravo nepostojanje istraživanja o toj temi, dok je u nesudjelovanju Litvanaca, osim toga, važnu ulogu mogao imati i spor između poljskih i litvanskih povjesničara oko II. svjetskog rata. U časopisu se nije našao ni tekst referata predstavnika Ukrajine zato što nije bio predan za tisak na vrijeme. Drugi su referati objavljeni u obliku u kakvom su ih pripremili autori (zbog toga neki nemaju znanstvenog aparata). Svi su tekstovi prevedeni na poljski jezik, a svaki je tekst popraćen i kratkim sažetkom na engleskom ili njemačkom jeziku.

Kao glavne slabosti rezultata znanstvenog skupa prof. Madajczyk navodi nedostatak kompleksnog viđenja problema – postojanja stereotipa i njegova funkcioniranja te uvjeta njegova nastanka, kao i to da u nekim referatima prevladava isključivo političko, a u drugima kulturno gledište. Madajczyk smatra kako istraživanja o stereotipima valja nastaviti, i to sa svakim susjedom posebno.

Autor uvodnog referata/članka »Nacionalni stereotipi kao tema historiografskih istraživanja u Poljskoj« Tomasz Szarota pozornost posvećuje definiranju samog pojma stereotip, prvenstveno pojma nacionalni stereotip, te predstavlja kako se taj problem odražava u drugim historiografijama, te odnosnim jezicima: njemačkom, francuskom i engleskom. Upozorava na često miješanje pojmova koji su slični pojmu stereotipa, ističući da se osobna mišljenja utemeljena na osobnom iskustvu pojedinaca ne mogu poistovjetiti sa stereotipom. Po Szarotovoj definiciji, nacionalni stereotip je cjelovit kompleks predodžaba o karakteristikama nacije, koji je dio kulturne baštine i priznatog sustava vrijednosti. Razlikuju se dvije vrste nacionalnih stereotipa. Onaj koji se odnosi na vlastitu naciju nazivamo autostereotip, a onaj koji govori o predstavnicima druge nacije ili etničke skupine – heterostereotip.

Kao zadatak povjesničaru koji se bavi tim problemom Szarota ističe istraživanje povijesti kulture, posebno duhovne kulture jedne nacije, rekonstruiranje ljudskog mišljenja i osjećaja, te po mogućnosti traženje uzroka postojećih negativnih ocjena (rjeđe pozitivnih) i antipatija (rjeđe simpatija). To znači da istodobno treba istraživati genezu i funkcioniranje nacionalnih (etničkih) stereotipa.

Szarota ukazuje na okolnosti koje se obično vežu uz stvaranje takvih stereotipa, a to je prvenstveno pojava unutrašnjeg jedinstva i veza unutar vlastite grupe. Stoga proizlazi i

osjećaj različitosti prema drugima, najčešće susjedima. Ta se različitost lako mijenja u osjećaj tuđosti i predrasude, što dalje može uzrokovati neprijateljstvo, a i prezir. Nacionalne grupe sebi pripisuju vrline, drugima mane, a megalomanija se javlja uvijek zajedno s ksenofobijom. U stvaranju negativnih stereotipa važnu ulogu imaju razlike religija. Autor ističe da se povjesničar treba baviti i vlastitim stereotipima, i onima koje funkcioniraju u drugim nacijama, a tiču se njegove vlastite nacije. Tražeći genezu takvih stereotipa treba naći, ako postoji, njihovu vezu sa stvarnošću. Takvo traženje »jezgre istine« je, nažalost, vrlo nezahvalan posao kad se tiče vlastite nacije istraživača.

Valja spomenuti i Szarotovo zapažanje da su stereotipi jedan način na koji se nacije pokušavaju »izliječiti« vlastitih kompleksa prebacujući na druge zamjerke koje su namijenjene njima. Dosta je pogledati sliku Nijemaca (Germana) u očima Talijana i Francuza u XVI. stoljeću, pa sliku Slavena (Poljaka) u očima Nijemaca ili pak poljsko viđenje istočnih susjeda: Rusa, Litvanca, Bjelorusa i Ukrajinaca.

Nacionalni stereotipi su se koristili – naravno, na selektivan način – u politici i propagandi, kroz koju djeluju na javnost dane nacije te u odgoju mladih. Najopasnije djeluju stereotipi kad se njima opravdava agresija te beskrupulozan odnos prema naciji ili etničkoj grupi koju se smatra nižom, manje vrijednom, što je bio slučaj s Nijemcima u Trećem Reichu i njihovim odnosom prema Židovima i slavenskim nacijama.

Ova loša iskustva II. svjetskog rata potaknula su istraživanja nacionalnih stereotipa u Europi nakon 1945. godine. Takva su se istraživanja prije provodila isključivo u SAD-u. U Poljskoj su se kao prvi počeli tom temom baviti sociolozi, pa povjesničari književnosti, te relativno kasno povjesničari. Razlog toga zanimanja problemom stereotipa bila je vjerojatno potreba da se odnosi Poljaka i Nijemaca istražuju u širem obzoru, te radi izlaska iz materijalne povijesti kakvu su preferirali marksisti. To je omogućilo modernizaciju znanstvenog aparata, te proširenje pitanja koja se mogu postavljati prošlosti i pretpostavljene integracije društvenih znanosti kroz suradnju povjesničara sa sociolozima i predstavnicima drugih znanstvenih disciplina. Isto se tako pojavila i perspektiva međunarodne suradnje. Sličnost interesa poticala je suradnju poljskih povjesničara ponajprije s njihovim kolegama u SR Njemačkoj.

Tomasz Szarota je u svom članku predstavio i najvažniju literaturu vezanu uz temu stereotipa, koja je bila do sad objavljena u Poljskoj. Naravno, najviše mjesta tu zauzimaju knjige i članci koji govore o odnosima Poljaka i Nijemaca od najdavnijeg doba otkad se taj problem može pratiti. Znatno manje je radova koji se odnose na stereotipe istočnih i južnih susjeda Poljske. Szarota također nabroja knjige i članke koji obrađuju stereotipe drugih nacija u očima Poljaka, primjerice Francuza, Engleza, Španjolca, Mađara, Židove te narode Skandinavije i Levanta. Valja spomenuti i istraživanja autostereotipa Poljaka.

Autor naglašava da je Poljska bila jedina država socijalističkog bloka gdje se moglo provoditi istraživanja stereotipa, što još jedanput potvrđuje relativnu slobodu znanstvenog rada, bez obzira na to da su ipak postojala stanovita ograničenja koja su rezultirala nedostatkom radova o stereotipima Poljaka u očima istočnih i južnih susjeda. Sad se ta situacija polako mijenja. Stoga Szarota dobro ocjenjuje dostignuća poljske historiografije u istraživanjima nacionalnih stereotipa, to više što su poljski istraživači koristili raznorodne izvore, ne samo publicističke materijale, nego i satiričke crteže (karikature), lijepu književnost, putopise, uspomene i sjećanja, lingvistički materijal (rječnike i zbirke poslovice), radio emisije, filmove, školske udžbenike te istraživanja javnog mnijenja i ankete.

U tematskom bloku ovog broja časopisa »Dzieje Najnowsze«, osim spomenutog, nalazi se još jedanest članaka o različitim konkretnim primjerima stereotipa. Časopis sadržava i uobičajne rubrike – ocjene i prikaze, bilješke i druge.

Istodobno sa znanstvenim skupom u Varšavi 1993. godine, u Krakovu je organiziran niz susreta na kojima su brojni ugledni znanstvenici, kulturni i javni djelatnici iz Poljske, te brojnih drugih zemalja raspravljali o temi »Stereotipi i nacije«. Ta je događanja organizirala i vodila Teresa Walas, profesor književne teorije na Jagelonskom sveučilištu u Krakovu. Zahvaljujući svojim nastojanjima uspjela je privući brojne referente koji su

govorili o autostereotipima, o stereotipima susjednih nacija te o stereotipima koji funkcioniraju kod susjeda, a tiču se njihove vlastite nacije.

Valja spomenuti da cijeli događaj nije bio ograničen samo na znanstveni skup. International Cultural Center u Krakovu bio je, osim spomenutog skupa, pokrovitelj mnogih kulturnih događaja od 1991. godine. Najveću pozornost ICC posvećuje baštini Srednje Europe, a nastoji privući interes javnosti na značajne probleme sadašnjice. Godine 1992. organiziran je i Mjesec europske kulture u Krakovu, a izdaje se i godišnjak ICC-a. Usporedno sa simpozijem o temi »Stereotipi i nacije« organizirani su i mnogi kulturni događaji, koncerti europske glazbe, kao primjerice nastup solista Berlinske opere, otvorene kulturne manifestacije na glavnom krakovskom trgu, te kazališne i filmske predstave vezane uz temu stereotipa. Sve te događaje pratila je Poljska televizija i na taj su način prenošeni i u širu javnost. Aktivnost ICC-a, isto kao i istraživanje problema stereotipa traje i nadalje, iako plodan rad foruma u Krakovu 1994. godine nije bio toliko otvoren javnosti.

Rezultat susreta u Krakovu bila je knjiga izdana 1995. godine u nakladi ICC-a pod naslovom »Stereotipi i nacije« paralelno na engleskom i poljskom jeziku (»Stereotypes and Nations«, odnosno »Stereotypy i nacje«). Sama knjiga ne obuhvaća sve referate održane na simpoziju u Krakovu, a sadržava neke koji nisu bili u programu. To je rezultat niza okolnosti. Neki autori nisu predali sve referate redakciji, drugi se nisu potpuno uklapali u temu, tako da je redakcija tražila nove tekstove da popuni prazan prostor. Konačni izgled knjige ograničilo je i to što je namijenjena široj javnosti, a ne uskom krugu stručnjaka.

Knjiga »Stereotipi i nacije« sastoji se od šest dijelova. Prvi je dio opširan uvod, u kojem su autori – Jan Berting i Christiane Villain-Gandossi – predstavili rad bivšeg Bečkog centra (European Coordination Center for Research and Documentation in the Social Sciences) vezan uz problem nacionalnih stereotipa, te zaključke cijelog kompleksa istraživanja vođenog u sklopu tog centra. Autori su naglasili povezanost stereotipa s istraživanjem društvene konstrukcije stvarnosti, te potrebu suradnje predstavnika brojnih srodnih znanosti u takvom istraživanju (socijalna psihologija, lingvistika, povijest, sociologija, antropologija kulture te političke znanosti). J. Berting i Ch. Villain-Gandossi vide, dakako, usku povezanost pojave nacionalnih stereotipa s nacionalnom svijesću ljudi, ali pokazuju i njihovu evoluciju, tako da o njima uvijek treba govoriti s obzirom na vrijeme i vremenska razdoblja kojima pripadaju. Navode glavne karakteristike pojave stereotipa, a to je na primjer nasljeđivanje stereotipa s generacije na generaciju, ne bez izmjena i prilagodavanja novom vremenu, te nepostojanje njihove konfrontacije sa stvarnošću – osobna iskustva ne mogu ih izmijeniti ni uništiti, suprotno – shvaćana su kao iznimke. Autori uvodnog teksta vide budućnost daljnjih istraživanja tog problema u interdisciplinarnoj te internacionalnoj suradnji.

Drugi, najopširniji dio knjige »Stereotipi i nacije« sadržava brojne članke u kojima se govori o konkretnim primjerima nacionalnih stereotipa ne samo na tlu Srednje Europe nego i šire, s osvrtom na primjere iz Zapadne Europe (Francuzi i Nijemci). Naravno, najviše se govori o stereotipima u odnosima Poljaka prema susjednim narodima i *vice versa*.

Treći dio knjige obraća pozornost na problem stereotipa u umjetnosti. Referat poznatog poljskog filmskog redatelja K. Zanussija bio je praćen filmom, što se nažalost ne može nadoknaditi u knjizi. Taj dio sadržava i referat S. Barańczyka – pjesnika, prevoditelja i književnog kritičara o etničkim stereotipima u engleskoj i američkoj zabavnoj književnosti (*light verse*).

Zanimljiv je i četvrti dio pod naslovom »Kako se stereotipi razvijaju i šire«. Tu je i referat napisan na osnovi ispitivanja javnog mnijenja. Autor J. Barmiński analizira nacionalne stereotipe susjednih nacija u očima Poljaka, u ovom slučaju konkretno poljskih studenata, a pridodaje tome i tabelu s ispitanim brojkama. Isto tako valja spomenuti i kratki referat poznatog satiričara J. Fedorowicza. Prema njemu, razumijevanje šale zahtijeva od primatelja prihvaćanje »prethodnog dogovora«, po kojemu svaka nacija dobiva

svoju ulogu: Škot je škrt, Englez – flegmatičan, dok je Talijan prebučan. Takve stereotipe utvrđene velikim utjecajem televizije, ne samo da je teško promijeniti, nego njihova promjena nije u interesu popularne kulture.

Osobna iskustva sa stereotipima opisali su u pretposljednem poglavlju knjige neki intelektualci: pjesnik, nobelovac Czesław Miłosz, njemački prevoditelj i književnik Karl Dedecius, te američki književnik Tomas Venclova. Na kraju knjige nalaze se tri teksta posvećena borbi protiv ksenofobije, koja je razlog brojnih konflikta u modernom svijetu, a kojom se još uvijek služe populist i neki neofašistički pokreti.

Knjiga »Stereotipi i nacije«, kao i referati objavljeni u časopisu »Dzieje Najnowsze« jesu primjeri obračuna sa stereotipima, kojih je cilj međusobno upoznavanje susjednih nacija. To daje nadu boljem razumijevanju u odnosima na svim razinama života. Iako izjave nisu uvijek dovoljno oštre, što je u suglasnosti s tendencijom u cijeloj Europi gdje vlada međunacionalno pomirenje. Korištenje različitih izvora, književnosti, filma, karikatura, a ponajviše pokušaj otvaranja diskusije i za širu javnost, vrednote su ovog poljskog doprinosa istraživanju stereotipa, a sigurno su utjecale na popularizaciju problema.

Vrlo zanimljiva je i djelatnost Instituta Srednje i Istočne Europe u Lublinu. Područje njegova djelovanja obuhvaća i diskusije o školskim udžbenicima i prikazivanju susjednih naroda u njima. U tom su institutu organizirane brojne konferencije, a izdaju se isto tako zbornici referata. Djelatnost lublinskog instituta zahtijeva poseban prikaz.

Magdalena Najbar-Agičić